

Zülküf ile Zilkif Arasındaki Fark: İnsanlaşma Sürecinde Çeviri

Erkal Ünal

Bu sene Altın Portakal Film Festivali'nde en iyi ilk film ödülünü alan İki Dil Bir Bavul, onyıllardır yaşanan bir sorunu, Şanlıurfa'nın Siverek ilçesine bağlı Demirci Köyü'ndeki ilkokula tayin olan Denizlili bir öğretmen ile okuldaki Kürt çocuklarını kameraya alarak "gözler önüne sermeye" çalışan son derece yalın, derinlikli bir kurmaca-belgesel. Orhan Eskiköy ile Özgür Doğan'ın ortaklaşa yönettikleri bu filmde, kendisini neredeyse hiç hissettirmeyen kamera esas olarak öğretmen Emre Aydın ile öğrencilerin yaşadığı dilsel yabancılaşmaya odaklanıyor (bu duruma, öğretmenin yaşadığı coğrafi yabancılaşma da eklenebilir elbette). Öğretmenin köye gelirken tam olarak ne beklediğini kestiremiyoruz, fakat en başından itibaren yoğunluğu giderek artan bir şaşkınlık yaşadığını ve bu şaşkınlığın da zaman içinde, bir tür içinden çıkılmazlık hissi veren bir zorluğa ve bu zorluğun doğurduğu örtük bir kızgınlığa yerini bıraktığını görüyoruz. Çocuklarsa hep şaşkınlık; örneğin müfredatında bambaşka bir amaç yatan birinci sınıfta "yabancı bir dil" öğrenmek zorunda kalıyor ve zorunluluk (bu zorunluluk bir tür "dilsel şiddet" olarak da görülebilir) karşısında herhangi bir küskünlük ya da kızgınlık sergilemeden, kâh kayıtsızlıkla kâh sahici gibi görünen bir meşguliyet içinde öğretmenlerinin kendilerinden istediği şeyleri yapmaya çalışıyorlar. Yani derste Kürtçe konuşmuyor, konuşurlarsa tek ayak üstünde durarak ceza çekiyor, çoğunu bildikleri şeylerin de Türkçe adlarını telaffuz etmeye çalışıyorlar. Zaman geçiyor, yıl sonu geliyor; Emre Hoca evine dönerken çocuklarsa bir dereciğe bir bir atlayarak yazın ilk günlerinin tadını çıkarıyor. Gelgelelim bu basit ve bir bakımdan, meselenin öğretmen (otorite) ve öğrenciler (yerellik) tarafına da bakması anlamında "nesnel" olmaya gayret eden film aslında son derece öznel de bir tutum olarak bizleri sorularla baş başa bırakıyor. Hadi bu sene bitti, peki sonraki sene nasıl olacak? Çocuklar dillerini "bizimkilere" benzetmeyi başarabilecekler mi?

İKİ DİL, ÇEŞİTLİ SORUNLAR

Ya da illaki bunu yani Kürtçelerini unutmayı (ya da en fazlası özel alana hapsetmeyi) ve sadece ve sadece Türkçe konuşup yazmayı başarmaları mı gerekir? Bu soruyu cevaplamak için, filmin bir sekansında muhtarın öğretmene sorduğu soruyu hatırlamak, hele bugünlerde, gayet ufuk açıcı olabilir: "siz de bu sayede bir yabancı dil öğrenseniz fena mı olur?"^[1] Evet, belki bizler, yani anadili Kürtçe olmayanlar, gerekiyorsa ve/ya içimizden geliyorsa, Kürtçe öğrensek fena mı olur? Ayrıca, bu dil öğrenme işini hem ilk sözlük hem de mecazi anlamıyla düşünerek. Sahici bir barışın temeli de ancak böyle bir karşılıklı tanımaya dayanmaz mı zaten?^[2]

İki Dil Bir Bavul'un "Kürt halkının yıllardır dile getirdiği 'anadilde eğitim' talebinin bütün politik arka planından bağımsız bir sağlaması işlevi gördüğü" de söyleniyor.^[3] Bu önermeyi, Türkiye'de sadece mecazi değil, gerçek bir iletişim sorunu olduğu ve bu sorunları öncelikle karşılıklı tanıma çerçevesinde çözmek gerektiği şeklinde de ifade edebiliriz. Film ise çözüme dair doğrudan bir söz söylemediği, fakat hakkaniyet duygusu olan insanları bu konuda düşünmeye zorladığı söylenebilir. Bu konuda diyorum, ama ciddi bir toplumsallığı olan bu konunun rahatlıkla öngörülebileceği gibi çeşitli veçheleri var. Bu konunun çeşitli veçhelerini konuşabilmek için her şeyden önce bu tanımanın sahiden gerçekleşmiş olması, yani resmi dilin dışında başka anadillerin varlığının kabul edilmiş olması gerekir. Bugün için sorunlu olan mesele, bu sürecin ağır aksak ve tutarsız bir şekilde gelişiyor olmasıdır. Fakat bu çelişkili sürece bir katkıda bulunmak umuduyla burada bu konunun sadece bir yönüne dair, belki her zaman gerekli olacak, ama süreç içinde simgesel ve pratik açıdan gayet tamir edici bir rol oynayabileceği muhakkak olan bir noktaya dair bir söz söylemek istiyorum. O da çeviri.

SAYGILA BİR ETKİLEŞİM, KARŞILIKLI TANIMA OLARAK ÇEVİRİ

İnsanların muhayyel bir gelecekte artık tek bir dili konuşabileceklerini hayal etmek bir ütopya olabilir; tek bir dil konuşmak zorunda kalacaklarını hayal etmek de bir kara ütopya. Fakat

geleceğin muhtemel akışını tahmin etmeye çalışmadan önce, bugünü düşündüğümüzde farklı -ama elbette aralarında asimetrik ilişkiler olan- dillerle karşılaşırız. Ve şükür ki dil öğrenme ve dillerarası çeviri yapma becerimiz var. İster tek dilli isterse çok dilli bir ütopya tahayyül edelim, o sürece varan yolda -ve hatta belki de artık gerçek hale gelmiş o toposta- çeviriye her zaman ihtiyacımız olacak. Zaten ihtiyacımız olduğu için de bu coğrafyada çeşitli diller arasında yüzyıllardır çeviri yapılıyor. Ama bugüne geldiğimizde, ülkede yaygınca konuşulan dillerden biri olan Kürtçe söz konusu olduğunda, Türkçeden Kürtçeye ve Kürtçeden Türkçeye çeviri meselesi, üzerinde durulmayı ve düşünülmei artık daha fazla hak ediyor.

Zaten son yıllarda çeviri sayesinde gerçekleştiği düşünülebiyecek saygılı etkileşim arttı. Hatta bunun bir tür "çeviri hareketi" olduğu ya da böyle bir potansiyel taşıdığı bile söylenebilir. Örneğin, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın desteğiyle yayımlanan İki Dil Bir Bavul'da Kürt çocuklarının sesleri, konuşmaları barbarca sesler olarak geçiştirilmek yerine altyazıyla çevriliyor. DestAr-Tiyatro'nun yine Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın katkısıyla sahneye koyacağı Reşê Şevê tiyatrosu Türkçe üstyazıyla sahneye konuluyor. Bu gibi örneklerden önceyse Murathan Mungan, Orhan Pamuk Nazım Hikmet gibi yazarların yapıtları Kürtçeye zaten çevrilmişti. Yakın zamanlardaysa bilhassa Lis Yayınları'nın dünya klasiği diye nitelenen eserleri Kürtçeye çevirmekle kalmadığı gibi, Türkçeden Kürtçeye ve Kürtçeden Türkçeye önemli eserli çevirdiği ve çevirmeye devam edeceği biliniyor.[4]

Lis Yayınları editörü Lal Laleş, kendisiyle yapılan bir söyleşide, hızı ve yoğunluğu artan bu çeviri sürecinin belli tehlikeler de barındırdığına dikkat çekerken şunları söylüyor: "Çeviri politikaşı ise bambaşka ama bir o kadar derin bir alan. Bu alanda temel sorunları iyi irdelemek lazım. Öncelikle çeviri politikasını belirlemek için çeşitli toplantılar, konferanslar, sempozyumlar düzenlemek gerekir. İlk elden profesyonel çevirmenlerin yetişmesi ardından çeviri metinlerin ilk kaynaklarından yapılması gerekiyor. Yayınevlerinin çeviriye ağırlık vermesi, çeviri dergilerinin yayınlanması yapılması, Kürt çevirmenlerinin örgütlenmesi, çeviri-bilim (aynen böyle- E.Ü) merkezlerinin kurulması gerekiyor." [5]

FİLOLOJİ VE ÇEVİRİ BÖLÜMLERİ

Türkiye'de halihazırda çeviribilim ve mütercim-tercümanlık bölümleri zaten var. İlki Boğaziçi Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi'nde kurulmuş olan ve çeviri, çeviribilim, mütercim-tercümanlık gibi adları olan bu bölümlerin devlet ve özel üniversitelerdeki sayısı otuzu aşıyor. Bu bölümlerde ağırlıklı İngilizce, Fransızca ve Almanca başta olmak üzere, Çince, Rusça, Arapça gibi diller de temel alınıyor. Bu örnekler bize çeviriye yönelimin hep dışsal etkenlerin dolayımıyla gerçekleştiğini düşündürebilir ve bu düşüncede bir doğruluk payı da vardır. Fakat örneğin Trakya Üniversitesi'nde Bulgarca, Arnavutça, Yunanca, Romence, Boşnakça ve Rusçayı kapsayan bir Balkan Dilleri Bölümü olduğu gibi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü kapsamında Bulgarca Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalı da yer almaktadır. Bu örnekte çeviriye yönelimin salt dışsal etkenlere bağlı olmadığı ve tarih boyunca Bulgaristan ile Türkiye arasındaki insan akışı göz önünde bulundurulduğunda içsel bağların da bu süreçte payının olduğu düşünülebilir.[6]

Aslında buraya kadar söylediklerim ışığında ne demeye getirdiğim anlaşılabilir. Yani Türkçe-Kürtçe ve Kürtçe-Türkçe çevirisine kafa yorma gerekliliğine ve bu süreçte mevcut ve yeni kurulacak bölümlerin önemli bir rol oynayabileceğine parmak basmaya çalışıyorum. Böyle bir gerekliliğin altındaysa sadece edebiyat çevirisi değil, adliyeden tıbbı ve eğitime varan geniş bir toplumsallık yatıyor. Son konjonktürde Mardin Artuklu Üniversitesi'nde önce Kürt Dili ve Edebiyatı adıyla bir bölüm açılması tasarlanmıştı; sonraysa bu bölümün yerine, içinde sadece Kürtçenin değil Arapça ve Farsça gibi dillerin de olduğu "Yaşayan Diller" adlı bir enstitünün kurulacağı ve daha sonra kurulabilecek lisans programlarına öğretim üyesi yetiştirme kararı alındığı açıklandı.[7] Zaten "açılım" adı verilen süreç hükümetin dil alanında da birtakım adımlar atma niyetinde olduğunu anlatıyor ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yukarıda bahsettiğim çalışmalara verdiği destek de bu sürecin bir parçası gibi görünüyor. Fakat eğer bu sürecin dilsel veçhesinde kapsamlı yol alınması gerektiği düşünülüyorsa, Kürtçeden Türkçeye ve Türkçeden Kürtçeye çeviri konusunun kapsadığı alandaki sorunların salt filoloji bölümleriyle giderilemeyeceğini ve çeviri bölümlerinin bu konuda rol alabilecek en uygun kurumlardan biri olduğunu düşünüyorum. Çevirinin iki dil bilmekten ibaret olmadığını, çeviri yapmanın kendine has karmaşasının farkında olan çeviri çalışmalarının birikimini bizatihi çeviri bölümleri taşıyor

çünkü. Dahası, çeviri araştırmaları, özellikle 1970'lerden bu yana, çevirinin kültürle arasında içsel bir bağ olduğu varsayımına dayanarak ve küreselleşme sürecine içkin olan uluslararasılaşma, göç gibi fiili gelişmelerin de etkisiyle çeşitli sosyal bilim dalları ve kültürlerarası iletişim disipliniyle etkileşim içine girdi. Böyle bir etkileşimin olumlu bir yanı, sabit bir kültürü olan etnik aidiyetler saptayarak asimilasyonist ya da hegemonik bir kurguya hapsolabilen bir tür çokkültürcülüğe kapılmaktan sıyrılarak, kültürlerarasılık kavramı sayesinde farklı toplumsal grupların eşit bir şekilde algılanabilmesinin kapısını aralamasıydı.[8]

Öte yandan, böyle bir uygunluk zaten çeviri bölümlerinin teori ile pratik arasında bağ kurma amacıyla da örtüşüyor –zaten meslekten çevirmenlerin de çeviri bölümlerinden beklentisi de genel olarak bu yönde. Çeviriyi, tarih boyunca kağıda ve dile dökülmüş çeviri pratikleri ışığında görmeye yani teorileştirmeye çalışan çeviri araştırmaları, değişen pratiklerle de görme biçimlerini gözden geçirmeye zorlanıyor. Başından beri tarihsel durumlardan etkilenerek şekillenen çeviri bölümleri[9], varlık nedenlerini, uzun zamandır ağırlıklı olarak iş dünyasının beklentileri çerçevesinde kurguluyor ve bu kurgulama da "hayatla bağ kurma" gibi aslında ilk bakışta gayet makûl addedilebilecek bir sözle temellendiriliyor. Fakat hayat piyasadan ibaret değil –piyasanın "hayat"ı sultasına almasını şimdilik bir kenara koyalım. Hal böyle olunca, Türkiye'deki çeviri bölümleri de piyasa dağarcığına ait olmayan bir taleple ya da görevle karşı karşıya geliyor. Kısacası, geline şu aşamada "hayat" bizi kendisiyle sahici bir bağ kurmaya çağırıyor.

Hayat, çünkü yaşananlar gerçekten de hayati sorunlar. Tıpkı Emre Hoca'nın ve öğrencilerinin sınıflarında yaşadığı gibi. Türkçe konuşmadığından, hastanede, mahkemede derdini anlatmakta güçlük çeken kadınların yaşadığı gibi. Hayat diye nitelenen piyasa alanında Kürtçeden Türkçeye, Türkçeden Kürtçeye çeviri "değer" getirecek bir alan olarak görülmeyebilir (gerçi halihazırda bazı tercüme büroları böyle bir gereklilik doğrultusunda iş yapıyor). Ya da huzurlu ve yaygın bir kapitalizm içinde bu alan değerli görülmeye de başlanabilir. Fakat asıl yapılması gereken, piyasanın işleyişinden bağımsız olarak, Kürtçenin ve her dilin başlı başına bir değer olarak görülmesi ve ülkemizdeki dillerarası çeviri sorununun başta çeviri bölümleri olmak üzere çeşitli seçenekler hesaba katılarak hal yoluna konulmasıdır. Bu yollar arasında şunlar bulunabilir: lisans programlarının ve/ya enstitülerin kurulması, mevcut bölümlerin içinde ülkemizde konuşulan dillerin seçmeli ders olarak açılması; ya da sertifika programlarının açılması, filoloji bölümleri ile çeviri bölümleri, hatta başka insani bilim disiplinleri arasında ve kitap çevirmenleri/sözlü çevirmenler arasında ilişki kurulması, var olan ilişkilerin de zenginleştirilmesi.

Bütün bu söylediklerim sahiden de gerekli ve hayatidir. Zira, filmde öğretmenin Zülküf diye çağırdığı çocuğun gerçek ismi olan Zilkif arasında ufak ama gerçek, hiçbir zaman tam olarak kapatılamayacak bir fark vardır.

[1] Bu cümleyi hatırımda kaldığı kadarıyla aktarıyorum.

[2] Mithat Sancar, "Lisan Bizi Ne Zaman Böler" adlı yazısında tam da böyle bir kardeşlik gereğine dikkat çekiyordu. *Taraf*, 3 Ekim 2009.

[3] Şenay Aydemir, "İki Dili Hangi Bavula Koyacağız?", *Altyazı*, 88. sayı (Ekim 2009), s. 20-21.

[4] <http://www.semaverdergisi.com/en-Kurtceye-ceviri-akini-2415.html>. Ayrıca, bkz. Semih Gümüş, "Lis Yayınları'nın katkısı", *Radikal Kitap*, 16 Kasım 2007.

[5] <http://www.firatnews.com/index.php?rupel=nuce&nuceID=8879>

[6] Bunları söylemekle birlikte, bahsi geçen bölümlerin kuruluş sürecine dair ayrıntılı bilgim olmadığını da belirtmeliyim.

[7] <http://www.ntv.com.tr/id/24999344/>

[8] Michael Cronin, "Globalization", *Routledge Encyclopedia of Translation*, Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı, 2008, s. 129.

[9] Çeviri araştırmalarının tarihine dair bkz. Mary Snell-Hornby, *The Turns of Translation Studies: New Paradigms or Shifting Viewpoints*, John Benjamins, 2006.